

IMITATORI GLASOVA

O književnom prevođenju
i prevodiocima

uredila

Dr Gordana Đerić

L O M
BEOGRAD / MMXXIV

Recenzenti

Dr Sanja Ivić, Institut za evropske studije, Beograd
Prof. dr Nemanja Radulović, Filološki fakultet
Univerziteta u Beogradu

Ideja za ovaj zbornik razvijena je u okviru projekta „Kulturni transfer Evropa – Srbija od 19. do 21. veka“, (br. 7747152) koji finansira Fond za nauku Republike Srbije u okviru programa *Ideje*.

007	GORDANA ĐERIĆ	Jezik usklađen sa svojim predmetom
021	ŽARKO RADAKOVIĆ	Reč po reč, rečenicu po rečenicu (Razgovor prevodioca sa piscem)
053	NIKOLA BERTOLINO	Prevodljivost poezije
081	MIRJANA MARINKOVIĆ	Prevodilac kao sanjar
101	JELENA STAKIĆ	Književno prevodilaštvo – zablude i surova stvarnost
121	ARIJANA BOŽOVIĆ	Ko me govori
135	BORIVOJ GERZIĆ	Prevodilac pozajmljuje pisca
143	ANĐELKA CVIJIĆ	Prevođenje je umetnost
159	GORAN SKROBONJA	Prevođenje kao usud
179	FLAVIO RIGONAT	Nevidljivi čovek
185	VLADIMIR D. JANKOVIĆ	Fragmenti o prevođenju
207	GORDANA ĐERIĆ	Čiji je piščev glas: upitnik za prevodioce
223		Biografije

Gordana Đerić

Jezik usklađen sa svojim predmetom

Da nekim slučajem uspe ideja o „racionalizaciji komunikacije“ stvaranjem univerzalnog jezika, da jezici, poput ljudi, postanu „tehnološki višak“, ili da napredak mašinskog prevođenja sav jezički korpus pretvori u prepoznatljive formule, ne bismo bili uskraćeni samo za bogatstva postojećih jezika, njihove nijanse, obrte i sinkrazije, u smislu gubljenja istorijski stvaranih značenja i veza, nego i lišeni jedne umetnosti koja svoj smisao nalazi u izvođenju originalnog dela.

Književno prevođenje je ova vrsta repetitivne, izvođačke umetnosti koja postoji zahvaljujući umeću prevodilaca da delo stvoreno sistemom znakova i značenja nekog jezika izvedu izražajnim sredstvima svog jezika. Najsličnije je glumi, igranju i pevanju, kaže Branimir Živojinović, ali je i složenije od ovih umetnosti, jer književni prevodilac u svom radu mora biti i glumac i muzičar.

„Samo, dok glumci reprodukuju reči svog jezika, a instrumentalni i vokalni umetnici određene tonske veličine fiksirane notama, prevodilac mora na osnovu utvrđenog predloška tek da rekonstruiše i rekreira kako značenje i afekte tako i me-

lodiju, pa sve to ponovo da pretoči u sklop izabраниh reči kojima posreduje oblikovani estetski kvalitet.“¹

Pozivajući se na pesnika i prevodioca Stevana Raičkovića, Nikola Bertolino poziciju književnog prevodioca upoređuje sa *hodačem na žici između dvaju ponora*. Prema Bertolinovom razumevanju prevodilac je svojevrсни akrobata koji posreduje između dubina jezika pisca izvornika i pomerljivih, nepreglednih granica vlastitog jezika: suočavanje s njima, prekoračivanje jaza koji ih deli, balansiranje značenja, ritmičko i melodijsko ovladavanje tekstom koji stvara, sažet je opis rada književnog prevodioca.

U procesu istraživanja prirode i mesta svog poziva u različitim izvorima Bertolino uviđa da Guglovoj jedinici o reproduktivnim umetnostima (gluma, muzika, balet, film, grafik, fotografija) nedostaje baš ona umetnost koja najpotpunije reprodukuje i izvodi postojeće delo, smatrajući indikativnim slepilo Guglove klasifikacije pred očiglednošću repetitivne prirode književnog prevođenja. Gde bi onda bilo mesto književnog prevođenja, ako ga nema u izvođačkim, reproduktivnim umetnostima?

„(. . .) Čin književno-jezičkog posredovanja ima tu nezgodnu osobinu da stalno izmiče definiciji,“ piše Arijana Božović. I, zaista, svedoci smo da se delatnost književnog prevođenja u nedostatku teorijske koncepcije češće izražava u metaforama i poređenjima, da se o njenoj prirodi više „raspravlja“ na

¹ Branimir Živojinović, „Beleške o prevođenju“, u: Ljubiša Rajić (prir.) *Teorija i poetika prevođenja*. Beograd: Prosveta, 1981. Slično shvatanje književnog prevođenja u ovoj knjizi najpotpunije razvija Nikola Bertolino, mada se ono nazire i kod svih ostalih prevodilaca.

prepoznatljiv, šablonski način nego što se definiše i smešta u jasno određen okvir ostalih reproduktivnih umetnosti. Istovremeno, upotreba prevedenih knjiga sa različitih jezika toliko je obična pojava da se izvan stručnih krugova književno prevođenje i ne vidi kao fenomen dostojan tematizovanja. U sveprisutnosti a skrivenosti ove delatnosti, koja neprimetno menja i jezik i društvo, njena je osnovna tajna i njena dvosmislenost, njen apsurd, snaga i logika, koja je po složenosti promišljanja skoro neuporediva².

Odsustvo jasnog situiranja i definicije isprelo je oko prevođenja mnogo praznog govora, proizvelo jedan svet, ili mit, koji se stalno grana: „svet“ neiscrpan, kao i svaki mit. Nije pitanje da se on iscrpi, odgonetne, nikada nije ni bilo. Suština je da se fenomen književnog prevođenja sagleda iz vizure „praktičara“ i u kontekstu društvenosti, da se smesti u oštrij fokus, bliže perspektivi onih koji su dali glas i stil najznačajnijim piscima svetske književnosti i koji su učinili da toliko različitih Drugih prepoznamo u sebi. Naposletku, namera je da se i *pro-*

² Da je u prevođenju poreklo svega – da sve nastaje (i nestaje) u prevodu – nije nova misao. Ako ga razumemo kao tumačenje izrečenog (ili napisanog), onda je staro koliko i (pisani) jezik i prisutno nezavisno od naše svesti o njemu: svoje biće prevodimo u misli ili unutrašnju refleksiju, misli u reči, reči u koliko-toliko smislenu komunikaciju, unajkraće, prevodimo neprestano – čak i svoje snove pokušavamo da prevedemo u razumljiva značenja. U užem smislu, uprkos činjenici da nema kulture bez prevodilaca (i da je sve što znamo o svetu proizvod njihovog rada), prevođenje je među rečima koje nemaju poštovanja vrednu upotrebu. Ono ima svoju poetiku, didaktiku, filozofiju, sociologiju, istoriju i psihologiju, ima svoje tehnike, politike, konačno – težinu, ali nema značajniju refleksivnu prepoznatljivost ni u jednoj od navedenih oblasti niti ima odgovarajuću sintezu.

*cesu književno-jezičkog posredovanja*³ da približna pažnja kao i njegovom krajnjem proizvodu – prevodu, koji se, apsurdno, za razliku od drugih izvođačkih umetnosti, mnogo ređe dovodi u vezu sa svojim tvorcem.

Slično bilo kom preimućstvu (a književno prevođenje jeste preimućstvo) koje polako blede pre nego što nestane, o fenomenologiji prevođenja tek se sporadično razmišlja i piše. O njegovim društvenim, statusnim i (geo)političkim aspektima najmanje se pitaju oni čija je ono svakodnevna, osnovna profesija. Zato smo u ovoj knjizi krenuli drugačijim smerom, vođeni interdisciplinarnim studijama prevođenja koje pokrivaju sve aspekte ove delatnosti – od lingvističkih i praktičnih, preko fenomenoloških, kognitivnih, književnih i kulturoloških, do društvenih i političkih.

Obiman upitnik, štampan na kraju ove knjige („Čiji je piščev glas: upitnik za prevodioce“) osmišljen je tako da prevodiocima podstakne na razmišljanje o nekim od pobrojanih aspekata prevođenja, kako bismo ustanovili gde se danas nalazi misao o prevođenju. Osim svestranijeg razumevanja fenomenologije prevođenja, isticanja važnosti ove delatnosti kroz istoriju i podsticaja za njena dalja istraživanja, osnovni ciljevi Upitnika i knjige koja je iz njega nastala jesu u upoznavanju autorskih glasova prevodilaca i sagledavanju eventualnih pravilnosti koje proističu iz njihovih stavova.

Ideja za knjigu u kojoj bi istaknuti prevodioci pisali o svom poslu nastala je početkom 2022. godine, u okviru šireg istraži-

³ U kontekstu složenosti prevodilačkog procesa posebno videti tekstove „Književno prevodilaštvo – zablude i surova stvarnost“ Jelene Stakić i „Prevodljivost poezije“ Nikole Bertolina u ovoj knjizi.

vanja kulturnog transfera u evropskom kontekstu i pretpostavke da je upravo prevođenje (na osnovu uspostavljenog jezičkog *standarda*) prethodnica i uslov kako kulturnog transfera (shvaćenog u smislu prenosa znanja, širenja ideja, razmene artefakata) tako i društvenog preobražaja i preobražaja sveta kroz vreme.⁴

Potvrdu posledičnog odnosa između prevođenja, kulturnog transfera i društvenog preobražaja dobili smo već krajem iste godine, na Frankfurtskom sajmu knjiga, održanom pod motom „Translate. Transfer. Transform“ (Prevod. Prenos. Preobražaj). Moto sajma bio je i neposredan pokazatelj aktuelnosti našeg istraživanja, pitanja i pretpostavki na kojima je ono zasnovano. Osim toga, izveštaji sa „centralnog događaja globalne izdavačke industrije“, koji su mahom bili političke prirode i govorili o ideološkim raspravama i skandalima,⁵ potvrdili su tezu o uzajamnoj uslovljenosti i neodvojivosti jezika, književnosti i prevodilašta od geopolitičkih pitanja.⁶

⁴ Gordana Đerić, „Cultural Transfer, Trauma and Cultural Intimacy: Initial Questions and Approaches to Researching Europe-Serbia Cultural Transfer During 2000-2020“, in: Slobodan G. Markovich (ed.) *Cultural Transfer Europe-Serbia: Methodological Issues and Challenges*, Belgrade: Faculty of Political sciences and Dosije Studio, 2023, pp. 213-221.

⁵ <https://balkans.aljazeera.net/news/culture/2022/10/21/zelenski-pozvao-svjetske-pisce-da-opisu-teror-rusije>; <https://autonomija.info/sajam-knjiga-frankfurt-2022-u-sjeni-bojkota-zbog-desnicarskih-izdavaca/>

⁶ U tekstu „Prevođenje kao usud“ Goran Skrobonja piše kako su naši izdavači na ovom sajmu teško mogli da nađu zanimljive nove knjige i autore čija bi prava otkupili i predstavili ih domaćoj publici. Najčešća objašnjenja književnih agenata za takvu situaciju glasila su da je *politička korektnost praktično ubila svaku kreativnost u savremenoj književnoj produkciji* (kurziv G. Đ.).

Istorija ovih veza i odnosa, naročito prevođenja i kulturne i/ili političke promene, dosta je duga. Obično se navodi da je rimska civilizacija nastala na prevodima i interpretacijama antičke filozofije, nakon što je Marko Tulije Ciceron ostvario svoj „filološki“ zadatak i „naučio filozofiju da govori latinski“, koji je bio provincijalan jezik u poređenju sa vekovnom tradicijom grčkog, a filozofija među Latinima skoro nepostojeća disciplina pre Ciceronovih prevoda.⁷ Da prevođenje menja tok istorije, i da svet ne bi bio isti bez prevodilaca, klasični primer (Martin Luter) prevod Biblije na vernakular, nakon kojeg nisu samo usavršeni principi prevođenja i stvoreni osnovi za standardizaciju nemačkog jezika nego je nastao i protestantizam.

Ma kakav tretman prevođenja istorijski bio, ono je suštinska, najznačajnija forma jezika, ona forma koja ga potvrđuje kao poseban jezik. Pomoću drugih jezika i prevodilaca osmišljeni su i uređeni i oni domeni znanja koji se smatraju nacionalnim, poput jezika, zakona ili religije. Ređe se obrazlaže da je *normiranje* jezika i uspostavljanje *standarda*, kao osnove prevodilačkog rada, omogućeno posredstvom više različitih jezika i da obično prethodi državnosti. *Srpska gramatika* i *Lexicon Serbico-Germanico-Latinum* ili Vukov *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječma* (1818), na primer, srpskoj državnosti (1878) prethode šest decenija. Još je ređa argumentacija pretpostavke da se u istorijskoj perspektivi društva i svet temeljnije menjaju jezikom nego politikom, kao i da

⁷ Marina Andrijašević, „Ciceronova misija prenošenja grčke filozofije na latinski jezik i stvaranje latinske filozofske terminologije“, *Theoria* 3 (2021), 64 :39-52.

je malo ratova i revolucija koje su prošle bez prevođenja društava iz jednog u drugi jezički kod.⁸

U savremenosti, ideja crnogorskog jezika prethodi crnogorskoj državnosti bar deceniju – ilustrativni su pokušaji uvođenja nastave crnogorskog jezika i književnosti na slavističkim katedrama u svetu mnogo pre osamostaljenja Crne Gore, tj. njenog izdvajanja iz zajednice sa Srbijom (2006).⁹ (Primeri razgradnje srpskohrvatskog standarda pre uništenja Jugoslavije ili u njegovom toku, kao da je ovaj jezik bio vernakular bez književne tradicije, mahom su poznati.) Pitanje je mogu li, nakon relativizacije filološke nauke poslednjih decenija, predstave o „neutralnosti prevođenja“ (kao i neutralnosti obrazovnih i kulturnih institucija, poput Međunarodnog PEN centra koji u svojim komitetima ideju crnogorskog jezika i književnosti razvija od početka devedesetih godina) ostati nepromenjene.

Suprotno romantičnim predstavama o „neutralnosti“, savremeni teoretičari fenomenu prevođenja sporadično vraćaju uticaj koji on istorijski ima, jer – osim što povezuje i oplemenjuje – prevođenje razgraničava i deli ono što nema prirodne granice, proizvodi nestabilnost, konstruiše i dekonstruiše poredak u svetu. Za Borisa Budena prevođenje je poredak percepcije sveta i režim graničenja, koji je kreirao geopolitičku mapu

⁸ Opširnije: Gordana Đerić, „Nelagodnost u jeziku. Predgovor *Rečniku suvišnih reči*“, Zlatno Runo/IES, 2019, 5-30.

⁹ Na Katedri slavistike Karlovog Univerziteta u Pragu predmet „Crnogorska književnost“ (Černohorská literatura), baziran na izučavanju dela Borislava Pekića i Danila Kiša, prvi put se pojavio u programu zimskog semestra 1997. godine. Nastavu je trebalo da izvodi tadašnji šef katedre i bivši prevodilac sa češkog na srpskohrvatski, prof. Miroslav Kvapil, ali je nakon intervencije Ambasade SR Jugoslavije predmet izbačen iz nastavnog programa.

kroz istoriju, „s konkvistadorima i feudalnim apsolutistima, kao što to čini i danas s demokratima, transnacionalnim kompanijama i novim identitetskim blokovima“.¹⁰ Veoma je opasno, prema ovom autoru, skretanje pogleda s važnosti uticaja prevođenja na geopolitičko mapiranje sveta i nerazumevanje istorijskih promena koje iz tog uticaja slede.¹¹

Savremene studije sociologije prevođenja naročito se usmeravaju na demistifikaciju jezika kojim se o prevođenju govori. Problematizovanjem romantizovanih izraza i predstava o „međunarodnoj razmeni“, Pjer Burdije zahteva demaskiranje i tog jezika (koji je bliži „mistici no razumu“) i tih odnosa, te njihovo približavanje jeziku koji bi odražavao realnost političkih i ekonomskih interesa i ukazivao na hijerarhije i odnose moći koji se kroz praksu prevođenja uspostavljaju.¹²

Svestan moći prevođenja i kritičan prema globalnoj hegemoniji engleskog jezika, Džon Maksvel Kuci poslednjih godina sve što napiše prvo objavljuje u španskom prevodu u Argentini, zatim na izvornom engleskom kod malog nezavisnog izdavača u Australiji, pa tek na kraju kod svog dugogodišnjeg britanskog izdavača, piše Arijana Božović u tekstu „Ko me go-

¹⁰ Otvoreni kurs Borisa Budena „Uvod u prevođenje: teorija, društvo, rat“ <https://fmk.singidunum.ac.rs/vesti/buden-uvod-u-prevodjenje/> (pristupljeno 23.3. 2023).

¹¹ Rat u Ukrajini prethodio je rat na „jezičkom bojnom polju“, kako se o situaciji u ukrajinskom društvu izveštavalo godinama pre aktuelnog oružanog sukoba. Videti tekst „Na ukrajinskom bojnom polju neki vojnici mijenjaju stranu“, iz aprila 2018. godine: <https://www.slobodnaevropa.org/a/ukrajina-jezik-rusija-identitet/29153038.html>

¹² Ivana Spasić, „Elementi jedne sociologije prevođenja“, *Treći program*, broj 155-156, Leto-Jesen 2012, 9-29.

vori“. Činom koji je duboko performativan, Kuci ostvaruje nekoliko ciljeva: osnažuje književnost južne hemisfere, ukazuje na imperijalni status engleskog i koristi preobražajnu moć prevođenja da naruši očekivani poredak kako između izvornika i prevoda tako i između dvaju jezika, engleskog i španskog.

Ovakvi primeri srazmerno su retki. Više neshvaćen nego neshvatljiv, geopolitički značaj prevođenja tek čeka da bude ponovo otkriven i šire tematizovan. Vrlo sporo narasta svest da ono što eufemistički nazivamo „globalnom izdavačkom industrijom“ neretko kreira vrednosti u ovom polju na sličan način na koji marketing kreira proizvode za naše potrebe kojih ne bismo ni bili svesni da ti proizvodi nisu predstavljeni na tako dopadljiv način. Nekritička shvatanja prevođenja, ona koja se tiču širenja kulture i razmene duhovnog stvaralaštva, ukratko, čitav repertoar formulacija koji burdijeovska sociološka škola prevođenja naziva mistifikatorskim, dominiraju i dalje interpretacijama.

Više od udela prevođenja u krojenju geopolitičke situacije, pisce i književne prevodiocce zanima fenomenologija prevođenja. U središtu interesovanja su iskustva prevodilaca i „unutrašnji svet“ procesa prevođenja¹³ – kakav je taj proces, kako se odvija, šta ga podstiče, čemu je sličan, sa čime uporediv – mnogo više od bilo čega „spoljašnjeg“, pa i od statusnih pitanja profesije. Govori se o putevima posredovanja između dvaju jezika, vidljivosti prevodioca u prevodu, književnim i prevodilačkim „istinama“, kao načinu očuvanja uporišta i jednog i dru-

¹³ Videti knjigu Umberta Eka *Otprilike isto: iskustva prevođenja* (Zagreb: Algoritam, 2006) koja je zbir njegovih predavanja o iskustvima prevođenja i saradnje sa prevodiocima svojih dela.

gog jezika u tekstu koji nastaje. Rečima Borivoja Gerzića, svaka od varijacija prevoda ima svoju „istinu“, iako ne apsolutnu, budući da „prevođenje nije egzaktna nauka“, kako piše Goran Skrobonja, „i prevodioci nisu inženjeri, biolozi, mehaničari, već tumači umetničkog teksta (. . .), i sami stvaraoci“.

Da je umetnost prevođenja *stvaralačka aktivnost*, u bliskoj vezi s ponorima i dubinama (Bertolino), da iziskuje oprez, koncentraciju i veštinu, zaključujemo i iz reči Petera Handkea. U razgovoru sa Žarkom Radakovićem, od 27. februara 1985. godine, koji ljubaznošću autora objavljujemo u ovoj knjizi, Handke prevodioca upoređuje sa roniocem. „Prevođenje je vrsta pisanja u kome ‘predmet opisivanja’ vidim samo još kako svetluca u vodi, negde ispod površine. Možeš da se zagnjuriš, i vidiš kuda se krećeš gnjurajući. Dakle, zaustaviš dah, zagnjuriš se, vidiš predmet i pronalaziš ga.“

Prema Anđelki Cvijić, sve što se može reći o pisanju važi i za prevođenje: dobar pisac je u stanju da probudi sposobnosti i znanja prevodioca kojih ovaj nije ni svestan, da u igri i mucu prevodilačkog procesa izvlači ono najbolje iz njega. Mirjana Marinković takođe smatra da prevođenje vrhunskih pisaca na kreativan način spaja pisca i prevodioca, i da upravo takvi pisci stvaraju dobre prevodioce. U pitanju je, prema ovim autorkama, ekvivalencija ne samo između umetnosti pisanja i prevođenja nego i duhovno saglasje između odabranog pisca i prevodioca; vrstan stil, ističe Mirjana Marinković, prepoznaje samo prevodilac koji je i sam odličan stilista.

Otuda se književno-jezičko posredovanje može razumeti u smislu boljeg sagledavanja sebe u činu čitanja, kako smatra Žarko Radaković, i analizirati kao porivska delatnost nasuprot njenoj praktičnoj strani, koja karakteriše prevođenje uopšte.

Govorimo li o svom jeziku „tu su sve brane otvorene, prepreka za svakog ko želi da u tom okeanu lepote jezika potraži i, ako ima sreće, pronade reč-biser jednostavno ne postoji“, piše Anđelka Cvijić. Podrazumeva se da zahtevniji tekstovi i pisci jačaju samopouzdanje prevodilaca – sam prevodilački proces nužno usavrši njihov jezik i stil, nemoguće („neprevodljivo“) učini mogućim (prevedenim). Ovo stalno pomeranje granica, i svojih, i sopstvenog jezika, prema Vladimiru D. Jankoviću jeste veran opis posla književnog prevodioca. Štaviše, samo ono delo koje ostavlja utisak kao da nije prevedeno biva dostojno da nosi ime autora koga prevodilac uvodi u sopstvenu književnost,¹⁴ smatra Nikola Bertolino.

Kada se ovoj vrsti pisanja, sklonjenoj od pogleda i priznanja, pristupa s ljubavlju, i radi ljubavi, rezultat poniranja je biser, dostojan sjaja originala. Ovim rečima u tekstu „Prevođenje kao usud“ Goran Skrobonja opisuje svoj prevodilački poriv, i svoju motivaciju, koja je u slučaju ovog pisca i prevodioca bila krajnje lična, i jednostavna: ljubav, „obična“ adolescentska ljubav, kao „tajni sastojak“ čuda prevođenja. Na različite načine izraženu, ljubav prema književnom prevođenju navodi većina autora u ovoj knjizi, u značenju uslova bez koga nema (dobrog) prevoda: neretko se ovom pozivu žrtvuje lični život, budući da prevođenje, kao i pisanje, zahteva celinu bića.

¹⁴ Nakon uspostavljanja čvrstih prevodilačko-autorskih veza (Ž. Radaković – P. Handke, F. Rigonat – Č. Bukovski, V. D. Janković – M. Uelbek, itd.) one i za čitaoca postaju skoro neraskidive. To je zato jer „knjiga na drugom jeziku živi od energije, razboritosti, smisla za humor i improvizaciju prevodica“, zapaža Arijana Božović. Prema njenim rečima, prevodilac, budući duhom i telom prisutan u svakoj rečenici, ne može ni biti ništa drugo do koautor dela koje je preveo na svoj jezik.

Ako pisac usklađuje jezik sa predmetom opisivanja, kako kaže Handke, posao prevodioca bio bi da taj „predmet“, to jest izvornik, uskladi sa značenjima, melodijom i ritmikom svog jezika. Na sličan način Borivoj Gerzić proces prevođenja određuje kao vid pisanja i kao repetitivni umetnički čin, poredeći izvornik sa crtežom iz dečje bojanke – okvir je zadat, ali za boje, nijanse i utisak presudno je odgovoran prevodilac. U tekstu sugestivnog naslova „Prevodilac pozajmljuje pisca“ Gerzić piše o načinu na koji prevodilac izražajnim sredstvima svog jezika zapravo stvara „novo delo“ po modelu koji je zadao pisac: odnos književnog prevoda i izvornika, prema njegovom mišljenju, saobrazan je odnosu reprodukcije uljane slike sa originalnim platnom.

Još dalje, u smeru „autorstva“ prevoda, ide Vladimir D. Janković tvrdnjom da „Mišel Uelbek koga čitaju i vole Srbi nije isti onaj Mišel Uelbek koga čitaju (i manje vole) Francuzi“. Otuda se uspeo prevod može razumeti i kao izraz poštovanja sopstvenog jezika i kao svojevrstan način vraćanja „prevodiočevog duga“ svom piscu. „Moglo bi se reći da su mi najbolji prevodi onih pisaca koji su mi najbliži, koje najviše volim“, piše Flavio Rigonat u tekstu „Nevidljivi čovek“. „Kada tako prevodim omiljenog autora moram na neki način da se poistovetim. Ali ne u lošem smislu. Trudim se da se njegov osobeni stil istakne u punoj meri, naravno, sve u granicama mogućnosti prevođenja. Tu sam kameleon.“

Metafora kameleona, mirnog guštera dugačkog jezika koji se neprimetno kreće sa dna drveta prema vrhu (i koji uvek izgleda kao da je na cilju, stopljen sa drvetom) verno odslikava poziciju književnog prevodioca. Naizgled nepomičan, dok svako njegovo oko zasebno gleda opisujući krug od 360 stepeni, ka-

meleon u svojim promenama ne imitira samo spoljašnju boju drveta. Osuđen na samoću i sposoban da sve istrpi u svom sporom hodu ka cilju, menja se još više iznutra, adaptiranjem izrazito visokim i niskim temperaturama, te višestrukim promenama nivoa vlage u pustinji.

Nužnu prilagodljivost i savitljivost prevodioca Arijana Božović izražava rečima: „Nikad se nisam osećala kao Tarzanova drugarica, to je stvar vaspitanja, ali u prevodu mogu da budem i Džejn i Tarzan i Tarzanova lijana.“

Retko gde sposobnosti imitiranja, savijanja i prilagođavanja imaju tako pozitivna značenja kao u umetnosti prevođenja. Nisu li onda književni prevodioci *imitatori glasova*, oni koji u dosezanju svojih ciljeva moraju biti sve, i u isto vreme? Nedoumicu rešava najčešći sadržaj autorskih posveta prevodiocima, o čemu ubedljivo piše Jelena Stakić: „Kad imam priliku da upoznam autora i podmetnem mu njegovu knjigu u mom prevodu da mi je potpiše, u posveti obično stoji: *koja je moj glas na srpskom*.“

Ova knjiga je zbirka glasova desetoro prevodilaca, koji su za nas imitali stotine tuđih, nama nepoznatih glasova. U odnosu na junaka priče „Imitator glasova“ Tomasa Bernharda, oni imaju jednu sposobnost više, onu koja Bernhardovom junaku nedostaje – umeju da imitiraju i sopstveni glas. Zahvaljujući toj sposobnosti i volji da učestvuju u realizaciji jedne ideje (takođe rođene u postupku prevođenja izraza „kulturni transfer“ na razumljiviji jezik i ono što u praksi prepoznajemo iza tog izraza) nastajala je ova knjiga. U tom procesu mnogo šta se od prvobitne zamisli izmenilo, preobrazilo u nešto drugo, pa je i kulturni transfer od pretpostavljenog okvira istraživanja sveden na jednu od brojnih posledica prevodilačkog posla.

Od tog preobražaja korist imamo svi, naročito budući čitaoci ove knjige, koji će umesto o maglovitom pojmu (koji više skriva nego što otkriva) dobiti jasne predstave o književnom prevođenju i bolje upoznati istaknute prevodioce i pisce, čija su iskustva, stavovi i sećanja ispisana vrhunskim jezikom i stilom. Neretko, i na duhovit način – razgovori Jelene Stakić sa Fukoom i Žarka Radakovića sa Handkeom zvone od smeha ovih prevodilaca i njihovih pisaca. Samoironije i smeha ima i u ostalim tekstovima – na čitaocima je da smeh pronađu. U ime tih čitalaca, i u svoje ime, još jednom zahvaljujem svima koji su se odazvali pozivu da sarađuju na ovoj knjizi.